

NOVA KLASIFIKACIJA GOVORA OTOKA KRKA

Iva Lukežić - Marija Turk, GOVORI OTOKA KRKA

Libellus, Crikvenica, 1998.

Druga knjiga Libellusa u knjižnici *Analize, portreti, studije* iz područja dijalektologije, tj. čakavologije, djelo je dviju autorica: Ive Lukežić, izv. prof. na Filozofskome fakultetu u Rijeci, autorice triju knjiga s dijalektološkom problematikom također vezanom za čakavsko narječje (*Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt* iz 1990., *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština* iz 1996., *Govori Klane i Studene* iz 1998.), povjesničara jezika i dijalektologa koji se bavi klasifikacijama u čakavologiji i teorijskim problemima komparatističkoga pristupa u kroatističkoj dijalektologiji, te Marije Turk, izv. prof. na Filozofskome fakultetu u Rijeci, jezikoslovca usmjerenog na lingvistiku jezičnih dodira, standardologiju (npr. u objavljenoj knjizi *Fonologija hrvatskoga jezika* iz 1992.), ali pojedinim radovima i na dijalektologiju, točnije na istraživanje krčkih organskih idioma.

Krčki su govori spominjani u pojedinim radovima sintetskoga tipa, ali su bili i preokupacijom mnogih poznatih istraživača koji su ih cjelovito prikazivali (I. Milčetić, K. H. Meyer, M. Maćecki, recentniji istraživači: A. Sulojdžić, A. Marković, P. Šimunović, B. Finka), opisivali određene organske idiome (R. Strohal, K. H. Meyer, I. Lukežić, M. Turk, S. Hozjan) ili jezične činjenice tipične samo za neke mjesne govore (P. Šimunović, I. Jelenović, Z. Junković, M. Turk). Uz te publicirane radove dio je sakupljenih jezičnih podataka o govorima otoka Krka neobjavljen, npr. u kvestionarima za izradu dijalektološkog atlasa. U nekima su od spomenutih radova analizirane fonološke značajke krčkih govora, a u drugima i morfološke, a knjiga *Govori otoka Krka* (s respektabilnim brojem od 325 str.) monografski uz dvije spomenute razine

analize: fonološku i morfološku (od kojih je druga sustavnije iznesena rjeđa u čakavologiji, npr. u radovima H. P. Hautzagersa, I. Lukežić, M. Menac-Mihalić, S. Hozjan) zadire i u izuzetno rijetko prezentiranu dijalektološku građu - frazeologiju. U hrvatskome je jezikoslovlju frazeologija, naime, obično vezana za standardologiju (npr. u radovima Z. Fink, J. Matešića, A. Menac, M. Turk), za korpus određenoga pisca (npr. A. Menac, M. Moguš), a samo je katkad objektom dijalektoloških rasprava (npr. A. Menac, M. Menac-Mihalić).

Te su tri razine predmetom analize triju poglavlja koje nakon *Uvoda* Marije Turk, s podnaslovima *Geografski položaj otoka, kratka povijest, naselja i stanovništvo te Dosadašnja istraživanja i obrada mjesnih govora otoka Krka*, naizmjenice potpisuju autorice, dok je završno poglavlje *Klasifikacija krčkih govora* djelo obiju autorica. Studija je popraćena *Popisom mjesnih govora terenski istraženih 1991.-1992. godine* (54 mjesna govora), koji sadrži podatke o lokalnome nazivu mjesta kada mu službeni naziv nije identičan, podatke o obavjesnicima i ispitivačima, te kartom *Covora otoka Krka* koja pregledno prati klasifikaciju označujući istražene idiome jednim od šest znakova triju tipova jezičnih modela s dva podtipa.

U drugome poglavlju, popraćenome brojnom literaturom, *Fonološki sustav i podsustavi u krčkim govorima* autorica Marija Turk konstatira da krčki areal sa svoja dva mikrosustava: *starinačkim* i *doseljeničkim mikrosustavom* pripada ikavsko-ekavskome dijalektu, što argumentira primjenom razrađenoga instrumentarija za određivanje pripadnosti jednoga mjesnoga govora

čakavskomu narječju (prema kriterijima utvrđenim ponajprije u radovima B. Finke, M. Moguša, I. Lukežić): od alijetetnih (općečakavskih) značajki poput zamjenice *ča*, njezinih oblika i izvedenica, tendencije jake vokalnosti (s različitim rezultatom pune vokalizacije slaboga šva u starinačkome sustavu arhaično-konzervativnoga modela), realizacije **jata** prema zakonitosti što su je za čakavske govore utvrdili L. Jakubinskij i K. H. Meyer (**jat** se realizira kao /i/ ili /e/ u zavisnosti od fonološkoga okružja), ostvaraja fonema /ć/ kao čakavskoga [t'] uz mogućnost zadržavanja neslivene skupine [təj], promjene napetijih okluziva u rubnim zonama sloga manje napetim suglasnicima ili dokidanjem okluziva do *alteritetnih obilježja* ("drugost od dvojice") poput adrijatizma dočetnoga -m>-n (osim u omišaljskome govoru) te realizacije praslavenskih i sekundarnih skupina nastalih kao rezultat redukcije starohrvatskoga poluglasa **šva**, općejezičnih mijena u inicijalnoj poziciji u riječi radi rasterećenja atipičnih suglasničkih skupina, disimilacija, depalatalizacija, dokidanja samoglasnika radi uklanjanja hijata iz govornoga lanca. Svi su kriteriji ovjereni potvrdama sa suprasegmentnom realizacijom svojstvenom arhaičnijim govorima.

Za svaki mikrosustav autorica najprije popisuje inventar i distribuciju samoglasničkih, a potom suglasničkih fonema. Unutar *starinačkoga sustava* autorica razlikuje *arhaično-konzervativni model* na sjevernome i sjeveroistočnome dijelu otoka Krka s tri govorne skupine: omišaljskom, vrbničkom, dobrinjskom i *konzervativno-inovativni model* na

prostoru južnoga i jugozapadnoga dijela otoka Krka, tj. Punta, Baške i okolnih naselja.

Prvima je svojstven višestruk refleks triju samoglasnika (odrazi kojih su uzeti i kao klasifikacijski kriteriji u podjeli krčkih govora iznesenoj u ovoj knjizi): starohrvatskoga fonema *šva*, /ʃ/ i /ʃ/, čime se razlikuju i u odnosu na govore čakavskoga narječja s uobičajenijim odrazima tih fonema i međusobno. Ovdje valja spomenuti i općečakavske, pa i općekrčke dvojake realizacije /e/ (kao starije a iza *j*, *č*, *ž* i novije e u drukčijemu fonološkome okružju) i odraz *jata* kao a iza palatala, koje autorica razmatra uz realizacije ostalih starojezičnih samoglasnika. U refleksu starohrvatskoga prijedloga *və* i prefiksa *və-* (5. klasifikacijski kriterij) među krčkim se govorima izdvajaju omišaljski i vrbnički tip, u kojima je osim tipične čakavske realizacije *va* i ne samo čakavskih ostvaraja *v/u/∅* moguć odraz *ve*, i dobrinjski s mogućnošću realizacije *vo*.

Za inventar i distribuciju suglasničkih fonema autorica naglašava općečakavski izostanak fonema /ʒ/ i /ʒ/ te sekundarni gubitak /l/ (6. klasifikacijski kriterij), uvjetovan promjenom />j ili depalatalizacijom, uz mogućnost neslivena ostvaraja jedinica /l/ i /j/. Izdvaja se suglasnički inventar Baške zbog čakavizma drugoga tipa. U dobrinjskome se i vrbničkome tipu prijelaz *-m* u *-n* ne realizira u svim leksičkim morfemima, a u omišaljskome je u svim kategorijama zadržano neizmijenjeno *-m*. Jednaka je podvojenost zabilježena u realizaciji dočetnoga *-l* (7. klasifikacijski kriterij): čuva se u dobrinjskome i vrbničkome u kategoriji imenica, pridjeva i priloga, a na

kraju glag. prid. rad. sg. m. r. samo u vrbničkome tipu, dok je u omišaljskome pokoleban i u prethodnoj kategoriji. U svim je tipovima zadržan na dočetu središnjega sloga.

Drugomu, *konzervativno-inovativnomu modelu* svojstveni su arhaični oblici razvijeni iz prijedloga *və*, rudimentni ostaci /ʃ/ i reliktni oblik /ʃ/, ali i dio značajki kojima su podudarni s *doseljeničkim idiomima*: protetsko /j/ (8. klasifikacijski kriterij), rudimenti diftongacija (koji uz zatvorenost /ē/, /ō/, /ā/ čine 2. klasifikacijski kriterij), zadržano neizmijenjeno *-l* u svim kategorijama, koje među doseljeničkim govorima izostaje jedino na dočetu glagolskoga pridjeva radnoga sg. m. r. interferentnoga modela, a o supostojanju izoglosa starinačkoga i doseljeničkoga mikrosustava govori alternacija /j/ jer je /l/ tipičan za doseljeničke govore (opet uz izuzeće interferentnoga tipa u kojemu je završena supstitucija /l/ fonemom /j/).

Doseljenički makrosustav, treći podnaslov istoga poglavlja, donosi jezične značajke koje idiome na zapadnome dijelu otoka Krka dijele u tri skupine: *konzervativniju* (Dubašnica osim Sv. Vida - Miholjica), *inovativniju* (Šotovento i Kornić) i *interferentnu* (Njivice i Sv. Vid - Miholjice). Građa je složena prema istome obrascu kao za govore starinačkoga sustava. Uz zasebnosti spomenute u tekstu o konzervativno-inovativnome modelu starinačkoga mikrosustava, *konzervativnije i interferentne idiome* doseljeničkoga mikrosustava obilježava vid čakavske tendencije jake vokalnosti: zatvorena varijanta primarno dugoga /a/, diftonzi primarno dugih /e/ i /o/, a *inovativnijim*

su govorima svojstveni zatvoreni alofoni samoglasnika srednjega niza.

Autorica se u prikazu svih modela zadržava i na distribucijskim ograničenjima u suglasničkim skupinama, odrazu starojezičnih sekvencija, npr. na statusu dočetine sekvencije -*ðje*, primjerice *zelðje*, *uðje* (9. kriterij). Nakon popisa prozodijskoga inventara i distribucije prozodema autorica razlaže najvažnije elemente za utvrđivanje akcenatskoga sustava (10. klasifikacijski kriterij) svih modela: status starohrvatskoga akuta, čuvanje akcenatskoga mjesta, postojanje nenaglašenih duljina, sjevernočakavsku metatoniju, sporadičnu metatoniju, dezoksitonezu i prebacivanje siline na proklitiku, te *arhaično-konzervativni tip starinačkoga mikrosustava* određuje kao stariji dvoakcenatski sustav s nenaglašenim duljinama, *konzervativno-inovativni model istoga mikrosustava* kao stariji troakcenatski sustav, ali s inovativnim tendencijama, *konzervativni doseljenički tip* kao noviji dvoakcenatski sustav "s utrnutim nenaglašenim duljinama, s generalnim pomakom akcenta na prednaglasnu duljinu i djelomičnim pomakom akcenta s otvorene ultime na kratku penultimu", *inovativniji model toga mikrosustava* također kao noviji dvoakcenatski sustav, ali s potpunim pomakom akcenta s otvorene ultime na kratku penultimu, te *interferentni tip doseljeničkoga mikrosustava* kao isti tip akcentuacije, ali sa sporadičnim pomakom akcenta s otvorene ultime na kratku penultimu.

Sustavnost i preciznost, ekzaktnost postignuta brojnim ovjerama, kao najveće vrijednosti te dijalektološke studije fonološkoga sustava i podsustava krčkih govora nameću se i pri iščitavanju

trećega, najopsežnijega poglavlja ove knjige pod naslovom *Morfološki sustav, mikrosustavi i modeli u krčkim govorima*. Autorica Iva Lukežić također najprije sažima rezultate dosadašnjih istraživanja, ali primjereno naslovu svoje rasprave izdvaja morfološke kriterije.

Prikaz sadrži pregled sklonidbi imeničkih riječi, sprezanje glagola i nepromjenjive riječi. Na početku je poglavlja krčki sustav određen kao općečakavski: zadržani su arhaičniji relacijski morfemi u pl. imenica i ostalih deklinabilnih riječi, glagolski su oblici reducirani, što je značajka starinačkih govora. Govore doseljeničkih zavelebitskih čakavaca obilježava modificiran deklinacijski sustav i zbog zadržavanja imperfekta za čakavske idiome specifičan glagolski sustav, uobičajeniji samo u kvarnerskim otočkim čakavskim govorima.

Za svaku se prikazanu vrstu riječi određuju: a) svojstva kojima se uklapaju u opće-hrvatski morfološki sustav, b) svojstva kojima se uklapaju u općečakavski morfološki podsustav, a kada se realiziraju i c) svojstva kojima se starinački govori uklapaju u podsustav sjevernočakavskoga i srednjočakavskoga areala, d) posebnosti koje odstupaju od prethodnih odrednica.

Tako zahtjevan pristup klasifikaciji jezičnih obilježja jednoga podsustava čakavskoga narječja pretpostavlja istodobno poznavanje povijesnoga razvoja morfoloških oblika hrvatskoga jezika, istosti ili razlučnica čakavskoga morfološkoga podsustava u odnosu na morfološke podsustave drugih dvaju hrvatskih narječja, a onda i specifičnosti podsustava sjevernočakavskoga i

srednjočakavskoga areala kojemu krčki govori pripadaju. Dakle uz monografski pristup uveden je i kontrastivni pristup, uz sinkronijski aspekt proučavanja i dijakronijski, što je tipično i za metodološki princip zastupljen u dvjema prethodnim autoričnim knjigama. Budući da analiza morfološkoga sustava čakavskoga narječja koja bi mogla poslužiti kao obrazac i za analizu krčkih govora, nije napisana, to su, kao rezultat terenskoga istraživanja na sjevernočakavskome i srednjočakavskome prostoru, dragocjeniji podaci koje autorica donosi.

Prikupljeni materijal klasificiran je prema kriterijima "u kojima je jasno utvrdiva strukturna razlika među pojedinim mjesnim govorima, te među skupinama i tipovima govora" kao višim konkretnim razinama, uz distingviranje starijih od mlađih jezičnih pojava, primjerice u imenica: postojanje/nepostojanje relikata posebnih starojezičnih deklinacija, oblik relacijskoga morfema u I sg. ž. r. imeničkih riječi, djelomičnu očuvanost relacijskoga morfema /i/ u L sg. imenica m. i s. r., tendencija utrnuća zasebnih relacijskih morfema pojedinih padeža, pa time i očuvanost starojezičnih paradigmi. Utvrđena su tri mikrosustava: prvi, što ga čine autohtoni *starinački govori s arhaično-konzervativnim modelom*, izdvojenim među konzervativnim govorima hrvatskoga jezika kao prototipski model koji se uobličio do konca 14. st. (dobrinjska, vrbnička i omišaljaska skupina govora), i *konzervativno-inovativnim modelom* (područje Baške i Punta), drugi, *morfološki mikrosustav starijih doseljeničkih govora s konzervativnijim*

modelom, za koji je tipičan začetak dekompozicije deklinabilnih paradigmi i kojemu je svojstvena raritetna pojava unošenja imeničke kategorije roda u relacijski morfem glagola (dubašljansko područje), i *inovativnijim modelom* s dekomponiranim pluralnim dijelom deklinacijskih paradigmi, te treći, *interferentni morfološki mikrosustav s dva podmodela*: podmodelom s deklinacijskom interferencijom između deklinacija autohtonih starinačkih govora i konzervativnoga modela starijih doseljeničkih govora (Njivice) te podmodel istovjetan tomu konzervativnomu modelu starijih doseljeničkih govora (Sv. Vid - Miholjice).

Nabrajanje odrednica svakoga modela i podmodela prešlo bi okvire jednoga prikaza, stoga izdvajam samo neke, npr. dio posebnosti svojstvenih *autohtonim starinačkim* krčkim govorima: kontinuiranost /i/ u relacijskome morfemu N sg. (+V sg.) starojezične deklinacije V-osnova imenica ž. r., postojanje alomorfa [e] u NAV pl. imenica m. r. analogno varijantama u deklinaciji imenica ž. r., alomorfnu zasebnost paradigme duala imenica oko i nebo, uspostavu relacijskoga morfema /i/ ili /ji/ u N sg. (+AV sg.) s. r., te značajku *starijih doseljeničkih govora* - svođenje morfema različitih pluralnih padeža na jednak oblik, s različitošću D pl., pri čemu jača funkcija pomoćnih razlikovnih sredstava (prijedloga, kongruencije i glagolske rekcije). Kao općekrčku zasebnost autorica opservira oblik *nje* (G zamjenice *ona*) u značenju 'koji pripada njoj'.

Uz brojne potvrde u odvojenim prikazima modela autoričini komentari

repetitorskoga tipa na kraju svakoga od njih omogućuju lakše razumijevanje čitateljima od kojih se očekuje poznavanje terminologije dijalektološke znanosti, ali i potpunija jezičnopovijesna naobrazba.

Izdvojeno poglavlje knjige *Frazeologija krčkih govora* to je zanimljivije što nema udžbenika o općoj frazeologiji, pa je već i definicija frazema, a onda i aspekt analize autorov odabir, a ne nužnost. Usto, kao što je rečeno, malobrojne su dijalektološke rasprave kojima je frazeologija narječnoga idioma predmetom istraživanja. Autorica Marija Turk u analizi polazi od strukturnoga, sintaktičkoga i semantičkog aspekta. S obzirom na strukturu dijeli frazeme na fonetske riječi, frazemske sintagme (s nizom podvrsta, npr. glagolske vrste), frazemske rečenice koje razvrstava u samostalne (proste, nezavisnosložene i zavisnosložene) i nesamostalne frazemske rečenice. Kao dodatni joj se zadatak pri analizi frazema dijalekatskoga mikrosustava nametnulo i bilježenje inačica: fonoloških (npr. s obzirom na različite odraze starojezičnih fonema poput $\partial > a/o/e$), gramatičkih (zbog različitih gramatičkih oblika i kategorija u pojedinačnim idiomima), tvorbenih, sintaktičkih i leksičkih inačica.

Sintaktički frazemi u krčkim su govorima sintagme (sa svim sintaktičkim funkcijama) i rečenice koje se "preko kolokata uklapaju u višu sintaktičku jedinicu", a autorica ih razlikuje prema formalnome ustroju (kada je riječ o zavisnoj rečenici) i prema značenju (kada je riječ o priložnoj oznaci).

S obzirom na semantičke odnose u krčkim se govorima razlikuju frazemi u

užemu smislu (koji su potpuno desemantizirani) i u širem smislu (u kojima "nisu sve sastavnice prošle semantičku pretvorbu, ali je najmanje jedna od njih"). Razvrstava ih prema semantičkim poljima koja obuhvaćaju i, uz upozorenje da su ti odnosi složeniji od odnosa na razini leksema, prema semantičkim odnosima polisemije, homonimije, sinonimije i antonimije.

Posebno složeni dio ovoga poglavlja, koji od autorice zahtijeva i dobro poznavanje kontaktne lingvistike, utvrđuje međujezične utjecaje i sličnosti s jezicima u neposrednu dodiru, ponajprije infiltrirane romanizme. Takvi su frazemi najčešće inkorporirani u podrijetlom čakavske frazeme, a rjeđe nastaju izravno od posuđenih leksema. Treći su strukturno i semantički podudarni s likovima u hrvatskome (standardnome) jeziku, talijanskome i njemačkome jeziku.

Usporedna fonološka i morfološka klasifikacija relevantnih i rangiranih jezičnih činjenica potvrđuje nužnost odvajanja dvaju mikrosustava kao i potrebu unutrašnje podjele na modele. Razlika u rezultatu istraživanja prema kriterijima različitih jezičnih razina dovodi do izdvajanja *njivičarskoga* i *svevidskoga* idioma u *treći model doseljeničkoga mikrosustava na fonološkome planu*, a do izdvajanja u *treći, interferentni mikrosustav na morfološkome planu*. Autorice, polazeći od morfološke razine kao temeljne, predlažu konačnu klasifikacijsku shemu identičnu onoj iznesenoj u poglavlju o morfološkome sustavu krčkih govora, a jedina se promjena odnosi na zamjenu naziva interferentni nazivom granični.

Analitička minucioznost, ali i sintetičnost pregleda uz spomenute kvalitete, posebice odabir relevantnih kriterija prema kojima se krčki govori smiju razvrstati u skupine govora kao konkretne jedinice u dijalektološkome istraživanju, a onda još i u određene mikrosustave, čine knjigu *Govori otoka*

Krka autorica Ive Lukežić i Marije Turk novinom u metodološkome pristupu pri opisivanju čakavskih mikrosustava na morfološkoj i frazeološkoj razini te nezaobilaznim vrelom podataka pri istraživanju pojedinačne jezične razine apstraktnih čakavskih jedinica.

Silvana Vranić